

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА» ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

О. І. МОСКАЛЮК

Сучасні підходи до модернізації та реформування вищої освіти в Україні значною мірою актуалізують проблеми вдосконалення якості підготовки майбутніх фахівців. На державному рівні усвідомлюється нагальна потреба оновлення системи освіти шляхом запровадження цілісного розвитку особистості студента, підготовка до майбутньої професійної діяльності в умовах інноваційного розвитку суспільства.

Втілення у життя основних положень Закону України «Про вищу освіту» вимагає творчого переосмислення цілей та змісту навчально-виховного процесу, зміщення акцентів на створення умов для поступального, повноцінного та всебічного формування особистості, яка здатна до самостійної продуктивної діяльності.

Серйозним завданням системи професійної підготовки соціальних педагогів має бути сприяння їх особистісному розвитку, культивування потреби у постійному самовдосконаленню, яке неможливе без належної організації самостійної роботи.

Незважаючи на широкий і багатоплановий характер досліджень, присвячених організації самостійної роботи студентів (А. М. Алексюк, В. К. Буряк, Л. В. Клименко, В. В. Луценко, В. Д. Мороз, П. І. Підкасистий, М. І. Сметанський та ін.), багато питань цієї складної проблеми залишаються поки що не з'ясованими. Зокрема, це стосується невідповідності між зростанням ролі самостійної роботи студентів як однієї з основних форм організації навчального процесу у вищій школі та рівнем її дидактичного забезпечення; недостатньою підготовленістю викладачів і студентів до виконання нових функцій під час самостійної роботи; збільшенням кількості годин, відведених на самостійну роботу студента і не розробленістю відповідних технологій самостійної роботи.

Мета статті – визначити та проаналізувати рівні готовності студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» до самостійної роботи.

Під самостійною роботою (СР) ми розуміємо навчальну діяльність студента з виконання завдань викладача (під його керівництвом, але без його безпосередньої участі) або за власним бажанням, яка спрямована на закріплення, розширення та поглиблення раніше отриманих знань та на засвоєння нового матеріалу. СР включає в себе різноманітні види індивідуальної і колективної (групової) навчальної діяльності студентів, яка здійснюється на навчальних заняттях (аудиторна СР) або вдома (позааудиторна СР), має досить широке коло педагогічних завдань, спрямованих на розширення і закріплення знань, оволодіння методами пізнання, формування потреби у самоосвіті, виховання вольових рис, почуття відповідальності, організованості тощо.

Варто також розрізняти поняття «самостійної роботи» і «самостійності» студента, яка проявляється у процесі навчальної діяльності. Відмінності між ними полягають у характеристиці пізнавальної діяльності суб'єкта навчання. СР здійснюється без допомоги та безпосереднього впливу педагога і за своїми зовнішніми умовами може бути або виконавською (репродуктивною), або пошуковою. Щодо самостійності, то ця характеристика визначає внутрішню сутність, інтелектуальну складову діяльності. Вона виявляється у розумовій продуктивності студента, його здатності ставити мету, приймати рішення, планувати свою діяльність, шукати варіанти розв'язання пізнавальних, творчих завдань тощо. Поняття самостійності завжди відображає активність та ініціативність людини, її здатність ставити перед собою організаційні та пізнавальні завдання та самостійно їх розв'язувати.

Ефективність самостійної роботи значною мірою залежить від способу постановки завдання (мова йде про розробку самостійних завдань, їх формулювання, рекомендацій щодо послідовності опрацювання матеріалу тощо). Бажано, щоб інструктаж (алгоритм) був детальним, особливо коли студентам пропонують самостійно вивчити окремі теми курсу.

Плануючи завдання для самостійної роботи, варто враховувати можливості кожного виду роботи та відповідність поставленій меті. Найчастіше підбір завдань для самостійної роботи відноситься до закріплення та повторення пройденого матеріалу. Але, щоб розвивати пізнавальні здібності студентів, варто пропонувати творчі завдання і для ознайомлення з новим матеріалом. Форми та способи виконання самостійних завдань бажано постійно урізноманітнювати; від цього буде залежати результативність самостійної роботи: поєднувати усні й письмові роботи, фронтальні та індивідуальні, творчі завдання та завдання з елементами дослідження тощо.

Не варто також забувати, що тривалість самостійної роботи зумовлюється низкою чинників. Один із найважливіших – складність та обсяг завдань. Зокрема це стосується завдань, які потребують поєднання теоретичних дій із практичними. Мета організації самостійної роботи студентів визначає її зміст і методику, тому види самостійних завдань є різноманітними і водночас вони відбивають специфіку формування умінь і навичок із конкретної навчальної дисципліни.

Особливе місце серед різноманітних видів самостійної роботи посідають групові форми самостійної роботи (завдання може виконуватись у парі або у мікрогрупах по 4-5 чоловік). Саме такий різновид самостійної роботи відкриває для студентів можливість пізнання, не ізолює студентів один від одного, а навпаки, дозволяє реалізувати прагнення до спілкування, взаємодопомоги та співпраці. Групові форми самостійної роботи сприяють активізації й результативності навчання студентів, вихованню гуманних стосунків між ними, самостійності, умінню доводити і відстоювати свою точку зору, а також прислухатися до думки інших, культурі ведення діалогу, відповідальності за результати своєї праці.

Щоб працювати самостійно, студент повинен уміти організовувати свою роботу, здійснювати її як найекономніше й раціональніше, перевіряти якість зробленого. За цими діями стоїть величезна кількість умінь і навичок: загальнопізнавальних, організаційних, контрольних-оцінних тощо. Зокрема, звичка до зовнішнього порядку дисциплінує студента, формує зосередженість, довільну увагу. Якість самостійної роботи значно підвищується, якщо студент чітко усвідомить її мету (З чого необхідно розпочати? Які методи, прийоми, засоби для цього потрібні? Чи можна передбачити результат? Як себе перевірити?).

Розвиток самостійності органічно включає формування у студентів умінь і навичок самоперевірки і самоконтролю. Ці якості розвиваються у певному комплексі. Тобто, самоконтроль не можна розглядати лише як навичку, вироблену внаслідок багаторазових повторень. Це також і підготовча робота (осмислення сутності, усвідомлення послідовності дій), і контроль за правильністю застосування, формування вміння виявляти та виправляти допущені помилки.

Розвивальні функції самостійної пошукової діяльності виявляються у тому, що вона передбачає самоорганізацію та виконання студентами у взаємозв'язку багатьох навчальних дій, спрямованих на один результат. Самостійно ознайомлюючись із новим матеріалом студент фактично виконує декілька завдань: визначає мету, виокремлює невідоме, зосереджує увагу на головному, встановлює послідовність дій, контролює їх. Тобто, особливого значення набуває здатність до самостійного мислення, самоорганізації, самоконтролю, самоосмислення, самооцінки та саморегуляції.

Самоосмислення: осмислення основних мотивів діяльності, координація своєї особистості в цілому, пошук сенсу.

Самоорганізація: визначення мети, усвідомлення основних умов діяльності, критеріїв успішності діяльності, інформації про одержані результати.

Самоконтроль: усвідомлення й оцінка власних дій, психічних процесів, станів, компонентів вольової регуляції.

Самооцінка: здатність оцінювати свої можливості.

Саморегуляція: усвідомлення і контроль продуктів діяльності, ситуацій, подій.

У процесі організації самостійної роботи студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» повинна враховуватися специфіка навчальних предметів: вступ до спеціальності, соціальна педагогіка, теорія та історія соціального виховання, технології соціально-педагогічної діяльності, робота соціального педагога в закладах освіти тощо. Разом з тим, самостійна діяльність студентів

торкається також і тих питань, які безпосередньо пов'язані з готовністю самих студентів до самостійної пізнавальної діяльності.

Аналіз цих питань дозволив нам виокремити проблеми, з якими зустрічаються студенти у навчальній роботі. Найбільш істотними є труднощі, які пов'язані з відсутністю навичок самостійної роботи, невмінням планувати свою діяльність: працювати з підручниками, конспектувати першоджерела. Крім того, студенти, особливо першого курсу, не можуть раціонально розподілити особистий час, не встигають готуватися до практичних занять, опрацьовувати рекомендовану і додаткову літературу. У них немає елементарних навичок бібліографічної роботи: скласти бібліографію, зробити замовлення у бібліотеці, знайти потрібну книгу в каталозі тощо.

Саме тому при роботі з текстовою інформацією ми націлюємо студентів на: *критичний огляд літератури*, який розвиває вміння самостійної роботи, критичне мислення (можна включити до завдань самостійної роботи критичний огляд літератури за однією з тем); *трансформацію текстів у запитання-відповіді*, яка сприяє вмінню формулювати запитання, засвоєнню теоретичної інформації, її аналітичному опрацюванню (студентам дають текст теоретичного характеру або опис ситуації, ознайомившись із яким, вони мають сформулювати два-три запитання різного типу. Далі учасники обмінюються картками із запитаннями. Готуються відповіді на запитання, але вже без використання текстового матеріалу. Наступна робота здійснюється учасниками у вигляді експрес-опитування «запитання – відповідь»); *переклад текстової інформації на мову таблиць, схем, символів, знаків, асоціативних малюнків*, який сприяє урізноманітненню навчального процесу, демонструє рівень розуміння студентами матеріалу (можна попросити студентів зобразити систему соціального захисту, що діє в Україні, у вигляді схеми, таблиці, за допомогою символів, знаків тощо).

З метою виявлення готовності до самостійної роботи нами було проведено опитування серед студентів 1-2 курсів спеціальності «Соціальна педагогіка». Так, за узагальненими даними, більше половини студентів першого курсу визнають, що не вміють правильно організувати самостійну роботу та розподіляти свій час. Серед студентів другого курсу також спостерігається незнання загальних правил організації самостійної роботи (48%). Крім того, у студентів як першого, так і другого курсів спостерігається недостатньо високий рівень пізнавального інтересу до навчання.

Щоб дізнатися, скільки часу витрачають студенти на самостійну роботу, ми провели анкетування, запропонувавши розподілити затрати часу на виконання таких видів самостійної роботи: опрацювання теоретичного матеріалу (перероблення лекційного матеріалу), підготовка до практичних занять (виконання практичних завдань, завдання для самопідготовки), виконання індивідуальних завдань. Усі зазначені види самостійної роботи були обов'язковими для всіх студентів. Інші види робіт (доповіді, реферати, творчі роботи, повідомлення, індивідуальні дослідження та ін.) виконувались у додатковий час. Аналіз результатів засвідчив, що:

час, який витрачають студенти на виконання окремих видів самостійної роботи, не відповідає тим нормам, які зазначені у робочих програмах. Наприклад, підготовка до практичних занять (окремі види самостійної роботи) потребують приблизно вдвічі більше часу;

студенти першого курсу витрачають більше часу на виконання самостійної роботи, ніж студенти другого курсу при меншому обсязі запропонованих завдань;

студенти і першого, і другого курсів недостатньо уваги приділяють регулярному опрацюванню лекційного матеріалу та вивченню обов'язкової літератури: 65% студентів-першокурсників та 54% – другокурсників витрачають на ці види робіт до 10 хвилин свого часу.

Крім того, під час індивідуальних бесід зі студентами ми дізналися, що студенти рідко тренують пам'ять, не люблять вирішувати нестандартні, творчі завдання, не встигають виконувати самостійні домашні завдання, повільно осмислюють, опрацьовують та інтерпретують необхідну навчальну інформацію.

Результати проведеного нами анкетування за п'ятибальною шкалою «Чи умієте Ви самостійно навчатися?» [1] (85 опитаних) показали, що високий рівень готовності студентів до самостійної роботи (4,6-5 балів) у студентів майже відсутній: 1% у першокурсників та 1,5% у другокурсників. Достатній рівень (3,6–4,5 балів) у 33% студентів першого курсу та 39% – у другого; середній рівень (2,6–3,5 балів) – у 39% першого курсу та 44% другого, початковий рівень спостерігається у 27% студентів першого курсу та 15, 5% студентів другого курсу (рис 1).

Особливо дивують відповіді студентів другого курсу (початковий та середній рівні), які зазначають, що можуть виконувати самостійну роботу лише за зразком та рекомендаціями педагога. Викликають занепокоєння і відповіді студентів середнього та достатнього рівнів, які не вважають себе схильними до творчої самостійної роботи, не вбачають власну самореалізацію у самостійній пізнавальній діяльності.

Таким чином, можна відзначити, що у студентів першого та другого курсів загалом несформована готовність до самостійної роботи, не відпрацьовані основні прийоми самоорганізації. Крім того, слід пам'ятати, що самостійна робота передбачає не тільки теоретичне опанування матеріалу, а й втілення цих знань у практичну діяльність.

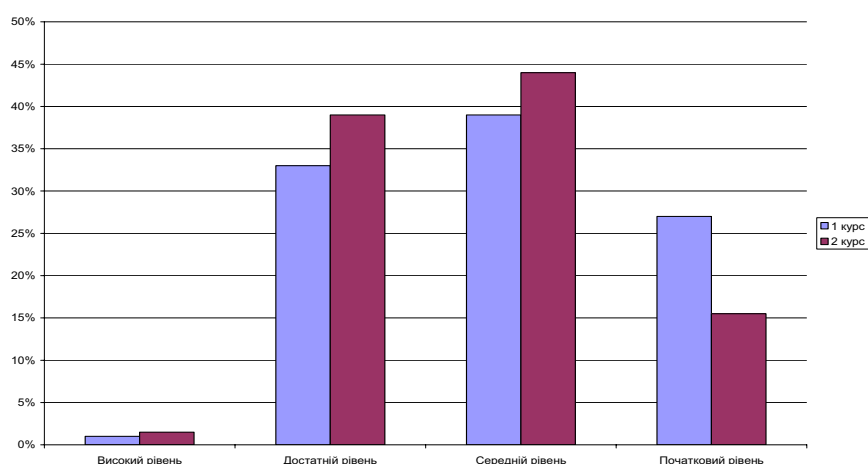

Рис.1 — Рівні готовності студентів до самостійної роботи

Така ситуація, на наш погляд, зумовлена такими причинами, як:

недооцінкою пізнавальних можливостей студентів (намагання пояснити і дати в готовому вигляді весь навчальний матеріал, обов'язково закріпити і повторити його на семінарських заняттях);

невміння правильно організувати самостійну роботу, визначити шляхи здійснення її безпосередньо на заняттях;

невпевненість щодо виконання наміченого плану занять, брак часу для пояснення всього матеріалу;

великий обсяг;

загальність, недиференційованість, недостатня системність навчального матеріалу і т. д.

З огляду на це, ми вважаємо, що обов'язковими умовами, організаційними ознаками успішного виконання самостійної роботи є:

наявність завдань самостійної роботи, точне і конкретне визначення завдань;

їх вмотивованість;

знання студентом методики виконання самостійної роботи;

надання спеціального часу для їх виконання;

планування методів, засобів, форм самостійної роботи;

терміни, форми і види контролю, самоконтроль і поточний контроль;

надання консультативної допомоги з боку викладача, керування цією роботою з боку викладача;

наявність очікуваних результатів.

Щоб самостійна робота була ефективною, слід чітко уявляти її залежність від певних дидактичних вимог. Перш за все варто враховувати, що самостійна робота – це органічна частина (складова) усього навчального процесу. Тому методика її організації визначається специфічними особливостями самого навчального предмета, змістом теми, а також рівнем підготовленості студентів до її виконання.

Плануючи самостійну роботу, викладач має:

визначити її місце у структурі навчального матеріалу;

чітко сформулювати вимоги до її оцінювання;
передбачити труднощі, які можуть виникнути під час самостійної роботи;
правильно визначити зміст і обсяг завдань, а також форму їх подачі;
визначити тривалість самостійної роботи;
дібрати необхідний додатковий матеріал;
знайти раціональний спосіб перевірки роботи.

Для успішного виконання завдання самостійної роботи важливо, щоб вони були доступними і зрозумілими для студента, містили елементи новизни, давали змогу корегувати й контролювати їх виконання [2].

Таким чином, готовність студентів до самостійної роботи – найважливіша передумова повноцінного оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками. Правильно організована самостійна робота допомагає розвинути у студентів здатність постійно міркувати, запобігає формалізму у засвоєнні знань, та й загалом формує самостійність як рису характеру.

Завдяки власній активності студент перестає бути продуктом зовнішніх обставин, набуває здатності до самотворення та самоактуалізації. Адекватна самооцінка, уявлення про самого себе та власні здібності обумовлюють високий рівень мотивації особистісного та професійного зростання, постійне розширення особистісного простору. Організація самоосвітньої діяльності стимулює студентів до експериментування, створює максимально сприятливі умови для самопізнання та самовдосконалення, забезпечує атмосферу довіри та співробітництва.

Подальші дослідження зазначеної проблеми ми вбачаємо у вдосконаленні методів та засобів організації самостійної роботи на практичних заняттях.

Список використаної літератури:

1. Бухлова Н. В. Організація самоосвітньої діяльності учнів / Н. В. Бухлова. – Харків : Видавнича група «Основа», 2003. – 64 с.
2. Гнитецкая Г. Е. Дидактическая эффективность комплексной системы организации самостоятельной работы студентов младших курсов (на материале подготовки специалистов технических вузов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Г. Е. Гнитецкая. – К., 1990.